

fikrini sürdürmenin imkânsızlığını gördüğünden Müslüman milletlerin devletten kopmaması için gayret gösteriyordu. Müslümanların iyice zayıflayıp işgallere maruz kaldıkları takdirde Kuzey Afrika'da olduğu gibi Batılı ülkelerin esaretine mahkûm kalacaklarını düşünüyordu. O'na göre Osmanlı toplumu, özellikle Müslümanlar siyasi münakaşa, seçimlere takdir, görev ve teşebbüs gibi meşruti bir hükümet için gerekli olan özelliklerden yoksundurlar. Bu durum ise sosyal ve siyasi noksanların çok açık bir şekilde ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Öne Çıkan Eserleri

- ☞ *Allah'î İnkâr Mümkün müdür? Yahut Huzûr-ı Fende Mesâlik-i Küfür*. İstanbul: Hikmet Matbaa-i İslamiyesi, 1910.
- ☞ *Huzûr-ı Akl ü Fende Maddiyyûn Meslek-i Dalâleti*. İstanbul: Hikmet Matbaa-i İslamiyesi, 1914.
- ☞ *Târîh-i İslâm*. İstanbul: Hikmet Matbaası, 1910.
- ☞ *Yirminci Asırda Âlem-i İslâm ve Avrupa: Müslümanlara Rehber-i Siyâset* (Şeyh Mihridin Arûsî takma adıyla). (1327). İstanbul: Hikmet Matbaası, 1910.
- ☞ *Hangi Meslek-i Felsefiyi Kabul Etmeliyiz?: Dârülfünun Efendilerine Tahrîri Konferans*. İstanbul: Matbaa-i İslamiye-i Hikmet, 1911.
- ☞ *İlm-i Ahvâl-i Rûh*. İstanbul: Matbaa-i Hikmet, 1910.
- ☞ *Üss-i İslâm: Hakâik-i İslâmiyye'ye Müstenid Yeni İlm-i Akâid*. İstanbul: Hikmet Matbaa-i İslamiyesi, 1914.
- ☞ *Âmâk-ı Hayâl*. İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1908.

İleri Okumalar için Öneriler ve Kaynakça

- ☞ Süleyman Hayri Bolay. *Türkiye'de Ruhçu ve Maddecî Görüşün Mücadelesi*. İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1966.
- ☞ *Filibeli Ahmed Hilmi*. Haz. Ahmet Koçak. Hikmet Yazıları. İstanbul: İnsan Yayınları, 2009.
- ☞ Zekeriyya Uludağ. *Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi ve Spiritüalizm*. Ankara: Akçağ, 1996.
- ☞ R. Uğur Uçar. *Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'de Türk-lük Tasavvuru*. İstanbul: Ötüken, 2009.
- ☞ Neşet Tok. *Türkiye'de Anti-Materyalist Felsefe (Spiritüalizm) -İlk Temsilciler-*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.

—Özkan Öztürk

BİLGİNLER

Said Halim Paşa

(ö. 1921)

Osmanlı devlet ve düşünce adamı

19 Şubat 1864'de Kahire'de dünyaya geldi. Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın torunudur. Babası Şûrâ-yı Devlet (Danıştay) üyesi Prens Halim Paşa, annesi Şevk-i Cedid Hanım'dır. Prens Halim Paşa'nın en büyük oğludur. Dedeleri Konya'dan Kavalâ'ya yerleştirilmiş olan bir Türk ailesidir. Ailesi ile birlikte 1870'de İstanbul'da yerleşen Said Halim, ilköğrenimini özel hocalardan aldı. Küçük yaşta Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizce öğrendi. Yüksek tahsilini yapmak üzere İsviçre'ye gitti. İsviçre'de beş yıl kalarak siyaset bilimi alanında üniversite öğrenimini tamamladı. İstanbul'a döndüğünde II. Abdülhamid tarafından kendisine sivil paşalık rütbesi verilerek 21 Mayıs 1888'de ilk görevi olan Şûrâ-yı Devlet üyeliğine atandı. 1895'te amcası Mısır valisi Said Paşa'nın kızı Prenses Emine Tosun ile evlendi. Bu evlilikten Prens Muhammed Halim ve Prens Ömer İbrahim Halim adlarında iki oğlu oldu. Başarısından dolayı kısa zamanda *Rumeli beylerbeyliği pâyesine yükseltildi* (22 Eylül 1900). Ancak onu çekemeyenler, kendi adıyla anılan yalısında yasal olmayan şeyler bulundurduğunu iddia ederek jurnal ettiler. Bu olaydan sonra Yeniköy'deki yalısına çekildi.

1903 senesinde Jön Türklerle ilişkisi olduğu ileri sürülerek İstanbul'dan uzaklaştırıldı. İngiliz ve Fransız elçilerinin kendi himayelerinde ülkeyi terk etme teklilerini reddederek kardeşi Abbas Halim Paşa ile birlikte Mısır'a gitti. 1905 kışında Paris'e geçerek Jön Türklerle doğrudan ilişki kurdu. Onlara maddî ve fikrî yardımda bulundu. 1906'da Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin müfettişliğine getirildi. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra ise İstanbul'a döndü. Burada bulunduğu sürece çeşitli devlet görevlerinde bulundu. Ayrıca aynı dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin genel sekreterliğini üstlendi. 1913'te Şûrâ-yı Devlet Reisi olarak atandı. Hemen ardından, iki gün sonra da Hariciye Nâzirliği'ne tayin edildi. Aynı yıl içerisinde Sadrazam Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesi üzerine bu göreve getirilerek yeni hükümetin başkanlığını üstlendi. Osmanlılar'ın Almanya ile ittifak içerisinde I. Dünya Savaşı'na girmesi onun sadrazamlığı döneminde gerçekleşmiştir. Paşa İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1913 ve 1916'daki kongrelerinde başkan vekili seçilmiştir.

1917 senesinde Sadrazamlık'tan ayrılan Said Halim Paşa, Mondros ertesinde hem girilen savaş hem de Ermeni kırmında dahil bulunduğu iddialarıyla yargılandı. 1919'da İngilizler tarafından Mondros'a, daha sonra da Malta'ya sürüldü. İngilizlerin o dönemde, İslam dünyasındaki farklı birçok kesimden entelektüel ve siyasetçiyi tutsak ettiği bu adada

1921 yılına kadar tutuldu. İstanbul'a dönmek istediye de birçok farklı gerekçeyle bu isteği reddedildi. Bunun üzerine Roma'ya yerleşen Said Halim Paşa, burada 5 Aralık 1921'de Ermeni Arşavir Şiracıyan tarafından şehit edildi. İstanbul'a getirilen naaşı, 1922'de II. Mahmud Türbesi'nin bahçesine gömüldü.

Öğretisi

II. Meşrutiyet Dönemi düşünce dünyası, "karşı karşıya kaldığımız sorunları, kendi tarihi mirasımızın imkanlarını seferber ederek mi yoksa Batılılaşarak mı çözebiliriz?" sorusu etrafında şekillenmişti. Said Halim Paşa hem Batı tecrübesini hem de buranın değerlerini bilen bir şahsiyet olarak katılmıştır tartışmaya. Paşa Batıyı çok iyi bilir, çünkü eğitimini Batı'da almıştır. Köklü bir aileden geldiği ve İslami bir terbiye aldığı için de buranın düşünce mirasına yabancılaşmamıştır. Nitekim onun bu farklı beslenme kaynakları ile kurduğu irtibat, meseleleri ele alışındaki özgüvenli tutuma doğrudan yansımış bulunmaktadır.

Said Halim Paşa'ya göre; "her milletin kendine has fikirleri ve hisleri olmasaydı, ictimaiyât ilmi, hayvanât ilmi ile garip bir şekilde iç içe bulunurdu. Bunun içindir ki, başka milletlerin tecrübelerinden istifade etmeye kalkışan bir milletin, tamiri imkansız birtakım hatalara düşmemesi çok güçtür." O, bu ifadelerle Osmanlı ve İslam medeniyetinin karşı karşıya kaldığı sorunlara çözüm için kendi medeniyetini adres gösteriyordu. Bu yüzden ona göre çözüm İslamlaşmaktır. İslamlaşmak ise "İslamiyet'in inanç, ahlak, yaşayış ve siyasete ait esaslarının tam olarak" uygulanması demektir. Ona göre kişi İslam'ın inanç, ahlak, toplum ve siyasete ait esaslarını mutlak manada kabul etmeli, zamanın değişmesiyle bu unsurları yorumlayarak içeriğini genişletmeli ve bir bütünlük içinde tatbik ederek mükemmel bir Müslüman olmalıdır. Bunları içselleştirmeyen kişinin Müslümanlığı ise ona bir şey kazandırmaz.

Paşa'ya göre bizim sorunlarımızı çözmeye Batı medeniyetinin önemli bir katkısı olamazdı, çünkü farklı coğrafyalardaki toplumlar düşünce tarzı, ruh hali, kültür yapısı ile birbirinden farklı özelliklere sahipti. Siyasal, toplumsal ve ekonomik alanlarda meydana gelen olayların sebepleri ve ortaya çıktığı coğrafya dikkate alınmadan yapılacak tetkikler ve sonuçlar hakikatten uzak hayali şeyler olacaktır.

Ona göre, Osmanlı aydınları buna dikkat etmedikleri için gitgide kendi toplumuna yabancılaşmaktadır. Karşılarına çıkan her sorunu Batılı bakış açısı ile irdelemeyi benimseyen bu aydınların çoğu "kendi memleketlerine, Batı'da mevcut ne kadar siyasal müessese varsa, bunların ya hepsini veya hiç olmazsa bir kısmını getirmekten başka bir şey düşünmez hale gelmiştir. Bu kişiler vatanın gerek toplumsal, gerek siyasi gelişmesini sağlayabilmek için Batı'nın düşünce ve prensiplerini aynen tatbik etmekten başka bir çare bulunamayacağı inancıyla hareket etmişler ve bu inançlarını açıkça söylemeye başlamışlardır." Ona göre, "bu Batılılaşmış kafalar, çaresini bulmak istedikleri hastalığın ne tabiatını, ne de ma-

hiyetini hiçbir zaman gereği gibi anlayamamışlardır. İlerlemesini temin etmeye çabaladıkları İslam toplumunu ise ne yazık ki tanımamaktadırlar'.

Said Halim Paşa Batılılaşmacı aydınları bu şekilde eleştirirken, İslam medeniyetinin geriliyor olmasını "Müslümanlar yükseliş devirlerinde olduğu gibi, yine dinlerine bağlı bulunuyorlar; fakat eskisi gibi yükselmek şöyle dursun, gerileyip alçalıyorlar. Demek aynı sebepler aynı neticeyi vermiyor" şeklinde tahlil eder ve Müslümanların İslami görevlerini eskisi gibi yerinde getirmemesine bağlar. Maddi şartların bozukluğunun da önemli bir sebep olduğunu söyleyen Said Halim Paşa, maddi şartların düzeltilmesi için tabiatda bulunan nimetlerden faydalanılmasını vurgular. Bunun da ancak "tabiati idare eden kanunları tanımak ve bu kanunlardan çıkan ilimlere sahip olmakla" gerçekleşeceğini ifade eder. Paşa İslam dünyasının içinde bulunduğu gerilikten kurtulması için "kendisinde bulunmayan ve bulunmaması getirileme ve çökmesinin biricik sebebinin teşkil eden ilim ve fenleri durmadan kazanmaya ve elde etmeye" çalışması gerektiğini belirtir. Ancak bu çabadan, Batı'nın "İktisadi ilkelerini, çalışma ve sermaye teşkilatına ait usullerini ve bunlar arasındaki münasebetleri tıpkı orada olduğu gibi kabul etmeye taraftar olmak manasının" anlaşılmasını ister.

Said Halim Paşa, İslam ahlakının temelini oluşturan Allah'a imanın insana hakikati araştırma görevini yüklediğini, bunun için ise bazı imkanların ve vasıfların bulunması gerektiğini ifade eder. Bu vasıflar ise hürriyet, eşitlik, ve yardımlaşma-dayanışmadır. Hürriyet Müslümanlara kabul ettikleri din tarafından yüklenmiş bir görevdir. İnsanların kullanıp kullanılmamakta serbest olduğu veya kanun koyucunun, yani devletin istediği zaman alıkoyacağı, istediği zaman kısıtlayabileceği bir siyasi hak değildir. Herkesin özgür olmasının aynı zamanda herkesin eşit olması anlamına geldiğini ifade eden Paşa, hürriyet ve eşitliğin sevgiyi ve yardımlaşmayı da beraberinde getirdiğini vurgulamaktadır.

Paşa'ya göre devlet olmaksızın bu imkanları oluşturmak ise mümkün değildir. Ona göre devlet, kendi toplumunu başka toplumlar karşısında temsil eden ve toplumun yönetilmesinde gerekli olan siyasi sistemin devamlılığını sağlayan bütün kurumların çatısını oluşturan bir kurumdur. Bu sebeple varlığı zorunludur. Toplumun iyi bir şekilde yönetilebilmesi için tarihe, tecrübelerine dayanan bir devlet teşkilatlanması olmalıdır.

Said Halim Paşa'ya göre Müslümanların devlet tasavvurunu şekillendiren "İslam'ın siyaset ilkeleri, İslami ahlakın yönlendirdiği toplumsal çerçevede geliştiği için kin, rekabet ve düşmanlık gibi kötü huylardan arınmıştır. Bu sebeple sınıf kavgaları ve geçimsizlikler İslam toplumuna yabancıdır. İslam'da siyasi egemenlik ve siyasi müesseseler sosyal dayanışmadan çıktıkları için her ikisi de bu dayanışmanın birer temsilcisidir." Siyasal kurumlar İslami ahlakın en iyi şekilde uygulanması ve toplum nizamının sağlanması için kurul-

duğuna göre siyasi egemenlik de bunların koruyucusu olmaktan ibarettir. Devlet ve toplum tarafından verilen siyasi gücün farklı kurum veya kişilere dağıtılmasının kurumsal veya kişisel rekabetin ortaya çıkmasına sebep olabileceğini ifade eden Paşa, siyasi gücün parçalanmasına da karşıdır. O devletin başındaki yöneticinin, sürekli denetlenmek şartıyla, devletin tüm yetkilerini elinde bulundurması gerektiğini düşünmektedir. Siyasi gücü elinde bulunduran kişiye verilen bu yetkilerin kaynağı ise halktır.

Said Halim Paşa, siyasal ve toplumsal yapının esaslarının belirleyen ilk unsurun İslam dininin hükümleri olması gerektiğini ifade eder. Devlet teşkilatında bulunması gereken hiyerarşiyi de şu şekilde sıralar: Devlet başkanı, devlet başkanı tarafından oluşturulan icra kuvveti(hükümet), devlet başkanını ve icra kuvvetini millet ve dini hükümler adına denetleyen ve kontrol eden toplum tarafından yetkilendirilmiş bir meclis. Bu hiyerarşinin başında yer alan devlet başkanı ile icra kuvvetinin ise üç önemli görevi vardır: 1) Şeriatı uygun hareket etmek. 2) İdaresi altında bulunan halkın hürriyet ve eşitliğine saygı duymak ve bu hakları korumak. 3) Toplumsal yardımlaşma ve dayanışmayı yaygınlaştırmak. Said Halim Paşa halk tarafından verilen bu görevleri hakkıyla yerine getirmeyenleri veya verilen yetkileri uygun bir şekilde kullanmayanları görevden alma yetkisinin onlara bu yetkiyi veren halkta olduğunu ifade eder.

Modern demokratik devletten farklı olarak Paşa, halk iradesinin şeriat prensiplerinden üstün olmadığını savunur. Paşa'ya göre; 'milli irade nasıl tabiat karşısında kudret ve hüküm sahibi olamayarak, onun kanunlarına itaat zorunda ise manevi ve sosyal alanda da aynı şekilde hâkimiyet iddiasında bulunamaz. Bu sahanın kanunlarına da uymak zorundadır. Üstelik uyulması gereken ahlaki ve sosyal kanunların tespit edilmeleri dahi tabiat kanunlarının tespiti kadar kolay değildir. Bu kanunlar ötekiler gibi insanın müşahede ve akıl yürütmesi yolları ile tespit olunamazlar". Bu nedenle milli iradenin "Şeriatın kendisine gösterdiği sosyal ve ahlaki nizamı saygı göstermek ve boyun eğmek zorunda" olduğunu ve bundan dolayı milli iradenin "ikinci derecede bir yere" konulması gerektiğini belirtmektedir.

Kanun yapma meselesinde yaygın eğilimlerden farklı bir tutum sergileyen Paşa'ya göre, İslamî bir siyasi sistemde kanunlar "Şeriat'ın ruhuna vakıf" kişilerden oluşan bir heyet tarafından yapılmalıdır. Bu heyet "faziletleriyle, tecrübeleriyle, ilimleriyle milletin hürmet ve itimadını kazanmış müte-hassıslar"dan oluşacaktır. Bunlar hukuk alimlerinden oluşan bir heyettir. Bu alimler heyeti, "millet meclisi gibi bağımsız olacak ve Şeriat'ın mutlak hakimiyetini sağlamlaştırmak ve devamlı kılmak" için görev yapacaktır. Meclisin görevi ise kanun yapmak değil, devlet başkanını ve icra kuvvetini denetlemektir. Onun hayatının son günlerinde yazdığı "İslam'da Teşkilat-ı Siyasiye" adlı eseri, bu konuları ihtiva eden ve ulusal düzlemde ne yapılması gerektiği ile ilgili Müslümanlar tarafından sunulmuş "ilk proje"dir.

Öne Çıkan Eserleri

- ☞ *Ta'assub*. 1917.
- ☞ *Mukallidliklerimiz*. 1911 ve 1914.
- ☞ *Meşrutiyet*. 1911.
- ☞ *Buhrân-ı İctimaîmiz*. 1916.
- ☞ "Buhrân-ı İctimaîmiz". *Sebilürreşâd* Dergisi 1918.
- ☞ *Buhrân-ı Fikrimiz*. 1917 ve 1919. (9 Ocak 1919'dan itibaren de *Sebilürreşâd* dergisinde tefrika edilmeye başlandı).
- ☞ *İnhitât-ı İslâm Hakkında Bir Tecrübe-i Kalemiyye*. 1918. (12 Eylül 1918'den itibaren de *Sebilürreşâd*'da "Akvâmı İslâmiyyenin Esbab-ı İnhitâtı" adıyla tefrika edilmeye başlandı).
- ☞ *İslâmlaşmak*. 1918.
- ☞ *İslâm'da Teşkilât-ı Siyâsiyye*. 1921. (Roma'da "Les Instituons Politiques dans la Société Musulmane" adı ile yayınlanmıştır).
- ☞ *Mektuplar*.
- ☞ *Hâtıralar*.
- ☞ *Divân-ı Âli Suallerine Yazılı Olarak Verilen Cevaplar*.

İleri Okumalar için Öneriler ve Kaynakça

- ☞ Ahmet Şeyhun. *Said Halim Paşa: Osmanlı Devlet Adamı ve İslamcı Düşünür* (1865-1921). İstanbul: Everest Yayınları, 2010.
- ☞ Cemal Kutay. "Said Halim Paşa'nın Malta'dan Başkan Wilson, Loyd George ve Clemanso'ya Uyarma Mektupları". *Tarih Sohbetleri*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1968.
- ☞ Hanefi Bostan. *Bir İslâmî Düşünür, Said Halim Paşa*. İstanbul: İrfan Yay., 1992.
- ☞ Hayrettin Karaman. "Said Halim Paşa". *İslami Hareket Öncüleri-I*, İstanbul: İz Yay., İstanbul.
- ☞ İbnülemin Mahmud Kemal İnal. *Son Sadrazamlar*, C:IV. İstanbul: İnkılap, 1982.
- ☞ Kudret Bülbül. *Bir Devlet Adamı ve Siyasal Düşünür Olarak Said Halim Paşa*. Ankara: Kadim Yayınları, 2006.
- ☞ Vahdettin Işık. "Said Halim Paşa Niçin Önemlidir". *İslam Dünyasını Aydınlatanlar*. İstanbul: İBB Kültürel Etkinlikler Müdürlüğü, 2013.
- ☞ *TYB Dergi Özel Sayı*. Said Halim Paşa, Özel Sayı. Yıl 1, Sayı 3, Ankara: 2011.

—Vahdettin Işık

Barkod okuyucusu aracılığıyla, bilginle ilgili video sunumu izleyebilirsiniz.